

Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği

“Myobacterium tuberculosis” isimli basiller aracılığıyla bulaşan verem, tıbbi adıyla tüberküloz, vücudun her yerinde görülmekle beraber en çok akciğerlerde meydana gelmektedir. Verem hastalığının bulaşıcı niteliği ilk kez 1865 yılında Jean Antoine Villemin tarafından öne sürülmüş, 1882 yılında da Robert Koch tüberküloz basilini izole etmişti. Dünya tarihindeki en yaygın ve öldürücü hastalıklar içerisinde yer alan verem, 20. yüzyılın başında dünyadaki ölüm nedenleri arasında üçüncü sırada yer almaktaydı. Ancak Robert Koch tarafından tüberkülinin tedavide kullanımının ilan edilmesinin yanı sıra 1921 yılından itibaren bebeklerde B.C.G. aşısının uygulanmaya başlanması, tedavide dispanser ve sanatoryumların yaygınlaşması ve sağlık sektöründeki diğer gelişmelerin etkisiyle hastalığa karşı ciddi bir başarı elde edilmiştir.

Veremle mücadelede, toplumu bilinçlendirme açısından verem savaş dernekleri ve sağlıklı bir tedavi açısından da dispanser ve sanatoryumlar büyük bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede ilk sanatoryum derneği 1888 yılında Almanya’da kurulmuş, ardından Avrupa ve Amerika’da bu tür dernekler yaygınlaşmıştır. Tarihsel açıdan gönüllülük esasına göre kurulan verem savaş dernekleri zamanla devlet desteğini almış ve resmî teşkilatlanmalara da öncülük etmişti. Bu gelişmelerle birlikte, Avrupa’da fakir insanları muayene ve tedavi etmek amacıyla 19. yüzyılda özel dispanserler açılmıştı. Dünyada ilk verem savaş dispanseri 1887 yılında Edinburgh’ta açılmış ve daha sonra bu kurumlar giderek çoğalmıştı. Aynı dönemde, modern sanatoryumlar da kurulmaya başlanmıştı.

Osmanlı Devleti açısından da ciddi bir sorun teşkil eden verem hastalığıyla mücadele için özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren somut adımlar atılmıştı. Bu çerçevede 1895 yılında Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane tarafından II. Abdülhamid’e bir rapor sunulmuş ve bu rapor doğrultusunda toplu yaşamın olduğu yerlerde çeşitli önlemler alınmıştı. Ayrıca yine o dönemde, vereme yönelik bilinçlendirici yayınlar gerçekleştirilmişti. 1906 yılında Hamidiye Etfal Hastanesi’nde bir çocuk sanatoryumu açılmış ve hastanelerde verem hastaları için bölümler ayrılmıştı. Ancak yetişkinler için bir sanatoryum açılması yönündeki girişimler başarılı olamamıştı. 1910-1913 yılları arasında Veteriner Muallim Dr. Osman Bey tarafından ilk tüberkülin yapımı ve uygulanması gerçekleştirilirken, 13 Nisan 1914 tarihli Emrâz-ı Sâriye ve İstilâiye Nizamnamesi’nde, diğer salgın hastalıklarla birlikte vereme ilişkin düzenlemelere de yer verilmişti.

Vereme yönelik bu önlemlerin yanı sıra hastalığa karşı toplumu bilinçlendirmek amacıyla İstanbul’da bir de cemiyet kurulmuştu. 18 Haziran 1918’de, Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti adıyla ve Besim Ömer Paşa’nın başkanlığında kurulan cemiyet, vereme yönelik yayın yapmanın yanında dispanser ve sanatoryum kurulmasını da amaçlamıştı. Cemiyet faaliyet gösterdiği sırada, gelir sağlamak amacıyla rozet dağıtmış ve böylece Almanya’dan iki baraka satın alarak bunları Haydarpaşa Hastanesi yanında kurmaya başlamıştı. Ancak 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali üzerine faaliyetini sürdürememişti. Bu cemiyetin işlevsiz kalmasından sonra, veremle mücadele için önce Dr. Behçet Salih Bey’in başkanlığında 14 Nisan 1923’te İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi kurulmuştu. Cemiyet, verem de dâhil olmak üzere çeşitli hastalıkların tedavisi için bir poliklinik açmıştı. 2 Ekim 1923’te de, Balıkesir Veremle Mücadele Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet, hem gelir elde etmek hem de hastalıklara karşı korunma yollarını da kapsayan bilgileri aktarmak üzere bir cep takvimi hazırlamasına karşın uzun süreli faaliyet gösterememişti.

Cumhuriyet’in ilanından sonra 1924 yılında Heybeliada Sanatoryumu açılırken, dispanser sayısının artırılmasına çalışılmış, 30 Nisan 1930’da kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda veremle ilgili maddelere yer

verilmiş ve 1932 yılında Verem Mücadele Dispanserleri Talimatnamesi yayımlanmıştı. Ancak sıtma, frengi ve trahom hastalıklarına karşı merkez ve taşrada özel hizmet örgütleri oluşturulmasına karşın, mali yetersizlikler nedeniyle verem için özel bir örgüt kurulamadığından hastalıkla mücadelede gönüllü dernekler önem kazanmıştı. Bu bağlamda 1927 yılında İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyetinin kurulması önemliydi. Başkanlığını Ali Paşa'nın üstlendiği ve 1929 yılında kamuya yararlı dernekler kapsamına alınan İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti maddi olanakları ölçüsünde başarılı sayılabilecek bir faaliyet göstererek vereme karşı bilinçlendirici yayınlarda bulunmuş, yurtdışındaki verem konferanslarına temsilci göndermiş ve B.C.G. aşısının kullanımına yönelik gayret sarf etmişti. Verem hastalarını tedavi etmek için de, önce 1929 yılında Eyüp Belediyesi bünyesinde başlayan dispanser hizmeti 1936 yılında açılan Eyüp Dispanser binası ile genişletilmiş, 1932 yılında ise Erenköy Sanatoryumu açılmıştı.

Bu çalışmalara karşın, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan sıkıntılar veremle mücadeleyi güçleştirdiğinden hasta sayısında artış yaşanmış ve ancak 1944 yılında Samsun ve Denizli'de yeni verem mücadele dernekleri kurulabilmişti. 1945 yılından itibaren, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı veremle çok daha sistemli bir şekilde mücadele etmeye başlamış ve bu kapsamda verem savaş derneklerinin kurulmasını teşvik etmişti. Böylece 1945'te Antakya, Eskişehir, Kayseri, Zonguldak, 1946'da da Acıpayam, Ankara, Kocaeli, Seyhan, Trabzon ve Zile Verem Savaş Dernekleri kurulmuştu. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz da, valiliklere gönderdiği 11 Ocak 1947 tarihli genelgesinde, verem hastalığının ülke genelinde bir artış içerisinde olduğunu belirttikten sonra Bakanlığın hastalıkla kapsamlı bir mücadeleye giriştiğini, ancak bu mücadeledeki başarının hükûmet ve millet birlikteliğiyle sağlanabileceğini vurgulamıştı. Bu açıdan ülkenin çeşitli yerlerinde kurulan ve kurulmakta olan verem savaş dernekleri çok faydalı olduğundan mevcut derneklerin çalışmalarına hız verilmesi ve il merkezlerinde yeni dernekler kurulması gerekiyordu. Nitekim valiliklerin çalışmaları sonucunda verem savaş derneklerinin sayısı 1948 yılında 46'ya ulaşmıştı.

Bu dönemde, 1947 yılından itibaren, İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyetinin girişimi ve Bakanlar Kurulunun onayıyla Ocak ayının ilk pazar gününden başlayan hafta Verem Propaganda ve Eğitim Haftası olarak kabul edilmişti. 3 Ocak 1948'te ise, yine İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ve Sağlık Bakanlığı iş birliğiyle Birinci Verem Konferansı gerçekleştirilmişti. Konferansa Bakanlığın ilgili daireleri, resmî ve gönüllü kuruluşların temsilcileri ve uzmanların yanı sıra 42 mahallî verem savaş derneği delegesi katılmıştı. Konferansta veremle mücadelenin tarihçesinden söz edilip gelecekte yapılması gerekenler üzerinde durulurken, önemli bir gündem maddesi de mevcut verem savaş derneklerinin bir birliğinin kurulmasıydı. Mevcut derneklerin talebi olan bu konu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından benimsenerek konferans programına alınmış ve 42 verem savaş derneği delegesinin katılımıyla 3 Ocak 1948'teki toplantı sonucunda Ulusal Verem Savaşı Derneğinin kurulması kararlaştırılmıştı.

Derneğin ilk tüzüğüne göre Ulusal Verem Savaşı Derneği üye olan mahallî verem savaş derneklerinin bir birliği olarak kurulmuştu. Merkezi Ankara'da olan dernek siyasetle ilgilenmeyecekti ve amblemi açıklığı sola bakan içi içe kırmızı iki ay olarak belirlenmişti. Tüzükte derneğin amaçları şu şekilde açıklanmıştı:

Verem hakkında ayrıntılı incelemeler yapmak ve yaptırmak,

Veremin sebepleri, tedavisi ve hastalıktan korunma hakkındaki bilgileri kamuoyuyla paylaşmak,

Veremden korunmayı ve tedavisini hedefleyen çalışmaları desteklemek,

Yurt içindeki verem savaş derneklerini desteklemek, bu derneklerin birbirleriyle yakınlaşmalarını sağlamak ve gerek hükûmetle olan gerekse diğer yerlerdeki işlerini takip edip sonuçlandırmak,

Sağlığa ait çalışmalarda diğer tđm kurullarla iş birliği yapmak,

Yabancı ve uluslararası verem savaş kuruluşlarıyla bağlantı kurmak ve toplantılarda derneği temsil etmek.

Ulusal Verem Savaşı Derneğinin kurumsal yapısı ise aşaşıda belirtilen dđrt organdan oluşmaktaydı:

Dernek Üyeleri: Ulusal Verem Savaşı Derneğinin kurucu, onursal ve asli olmak üzere üç üyesi bulunmaktaydı. Derneği kuran ve isimleri tüzükte yazılı 35 kişi kurucu üyeleri oluşturmaktaydı. Onursal üyeler, verem sorunu ile derneğe maddi ve manevi önemli hizmetlerde bulunan kimselerden meydana gelecekti. Bu kişiler Yönetim Kurulunun teklifi ve Genel Kurulun onayıyla belirlenecekti. Asli üyeleri ise, ülkede mevcut bulunan ve usulüne göre Ulusal Verem Savaşı Derneğine kaydolan verem savaş dernekleri teşkil edecekti. Bu derneklerin bağımsız genel kurul ve yönetim kuruluna sahip şubeleri de Ulusal Verem Savaşı Derneğine asli üye olabilecekti.

Genel Kurul: Ulusal Verem Savaşı Derneğinin Genel Kurulu, ülkede bulunan ve Ulusal Verem Savaşı Derneğine üye olan verem savaş derneklerinin ve bunların bağımsız şubelerinin gönderecekleri temsilcilerden oluşacaktı. Gönderdiği temsilci sayısına bakılmaksızın her dernek ve şubenin Genel Kurulda birer oyu bulunmaktaydı. Kurucu üyeler, Genel Kurulun doğal üyeleri olup oy hakları mevcuttu. Onursal üyeler, Genel Kurul görüşmelerine katılmakla birlikte oy kullanma hakkına sahip değillerdi. Veremle mücadelele yönelik resmî ve özel sektör temsilcileri ile uzmanlar da Genel Kurula gözlemci olarak davet edilebilirlerdi. Bu kişiler vereme yönelik çalışmalar hakkında Genel Kurula rapor verebilir ve tartışmalara katılabilirlerdi. Ancak bu kişilerin de oy kullanma hakları bulunmuyordu.

Yönetim Kurulu: Ulusal Verem Savaşı Derneğinin Yönetim Kurulu ilk tüzük taslağına göre beş ila yedi üyeden oluşacaktı ve yedekleriyle birlikte iki yıl için Genel Kurul tarafından seçilecekti. Derneğin kurulmasından sonra beş kişilik geçici bir idare heyeti oluşturulmuş ve bu heyet Yönetim Kurulu üye sayısını yedi olarak belirlemişti. Bunun ardından yedi asil ve yedi yedek üye belirleyerek bu isimleri vilayete bildirmişti. Buna göre Yönetim Kurulu Birinci Başkanı Ord. Prof. Dr. Tefik Sağlam olurken, İkinci Başkan Prof. Dr. Nusret Karasu, Genel Sekreter Dr. Tefik İsmail Gökçe, Muhasip Üye Enver Kösemen ve üyeler Dr. Ali Halim Bayer, Dr. Neşati Üster ve Prof. Dr. Sıtkı Velicangil şeklinde belirlenmişti.

Denetçiler: Kurumsal yapının son organı olan denetçiler, Genel Kurul tarafından seçilen iki asil ve iki yedek olmak üzere dđrt kişiden meydana gelmekteydi.

Bu süreçte verem savaş derneklerini maddi açıdan destekleyecek düzenlemeler de kabul edilmişti. Bu bağlamda 1 Temmuz 1948 tarih ve 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'na göre, belediyelerin eğlence yerlerinden aldıkları eğlence resimlerinin %10'u veremle mücadele için ayrılarak belediye sınırları içerisindeki verem savaş derneğine verilecekti. Belediye sınırlarında böyle bir derneğin olmaması halinde mevcut para beldedeki yoksul veremliler için harcanacaktı. 11 Nisan 1949'da kabul edilen 5368 sayılı Verem Savaşı Hakkında Kanun da verem savaş dernekleri açısından önemliydi. Kanunun ikinci maddesine göre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı özel idareler, belediyeler ve verem savaş derneklerinin kurduğu sağlık kuruluşlarının devamlılığı için gerekli görülen konularda para desteğinin yanı sıra aynî yardımda bulunabilecekti. Ayrıca söz konusu kurumlarda Bakanlık bünyesinden doktor, hemşire, eczacı ve laborant çalıştırabilecek ve veremli hastaları ücreti Bakanlık verem ödeneğinden karşılanmak üzere özel ve tüzel sağlık kuruluşlarında tedavi ettirebilecekti.

Bakanlar Kurulunun 13 Haziran 1949'da aldığı kararla Ulusal Verem Savaşı Derneğinin "ulusal" unvanını kullanmasına izin verilirken, yine Bakanlar Kurulunun 15 şubat 1950'deki kararıyla dernek kamuya yararlı dernekler kapsamına alınmıştı. Ulusal Verem Savaşı Derneği, kurulduktan sonra tüzüğu gereği her yıl Genel Kurul toplantısı düzenlemiş ve

1953 yılından itibaren iki yılda bir Türk Tüberküloz Kongrelerini gerçekleştirmişti.

Ulusal Verem Savaşı Derneği, Bakanlar Kurulunun 20 Eylül 1973'teki kararıyla Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği adını almış ve zamanla büyüyerek 180 üyeye ulaşmıştı. 4 Ekim 1983'te kabul edilen Dernekler Kanunu ile Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneğinin, kamu yararına olmayan yerel derneklere yardım yapamaması söz konusu olduğundan, 22 Mayıs 1986'da Adana, Bandırma, Bursa, İstanbul, İzmir ve Ünye Verem Savaşı Derneklerinin bir araya gelmesiyle Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu kurulmuştu. Federasyon tüzüğü'nün 30 Ekim 1986'da onaylanmasının ardından 24 Nisan 1987'de Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği feshedilmişti. Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu da ilk genel kurulunu 25 Nisan 1987'de gerçekleştirmişti. Federasyon İçişleri Bakanlığının 3 Temmuz 1987 tarihli yazısı uyarınca kamuya yararlı dernekler tarafından kurulduğundan, federasyonun kamuya yararlı dernek sayılması için ayrı bir Bakanlar Kurulu kararı alınmasına gerek duyulmamıştı. Bakanlar Kurulunun 11 Mayıs 1989'daki toplantısında ise federasyonun "Türkiye Ulusal" ibaresini kullanmasına izin verilmiş ve böylece ismi Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu olmuştu. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu halen faaliyetlerini sürdürmektedir.

Serkan TUNA

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA. 30.18.1.2/119.47.20, 13.06.1949.

Sürelî Yayınlar

T.C. Resmî Gazete, S 7448, 4 Mart 1950, s. 18020.

T.C. Resmî Gazete, S 20215, 4 Temmuz 1989, s. 7.

"Belediye Gelirleri Kanunu", **T.C. Resmî Gazete**, S 6953, 9 Temmuz 1948, s. 14345-14350.

"Dernekler Kanunu", **T.C. Resmî Gazete**, S 18184, 7 Ekim 1983, s. 1-27.

"Verem Savaşı Hakkında Kanun", **T.C. Resmî Gazete**, S 7183, 15 Nisan 1949, s. 15966.

AKSU, Murat, **Tıp Tarihi Açısından Türkiye'de Verem Savaşı**, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu, Ankara, 2007.

GÖKÇE, Tevfik İsmail, **Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği-Kuruluş Gelişim ve Çalışmalar 1948-1972**, İstanbul, 1974.

ÖZER, Sevilay, "Türkiye'de 1923-1950 Yılları Arasında Verem", **Turkish Studies**, Volume 15, Issue 4, August 2020, p. 867-883.

RASİMOĞLU, Ceren Gülser İlihan, "'Verem İyi Olur Bir Hastalıktır': Cumhuriyetin İlk Yıllarında Verem Mücadelesi ve Siyaset". **Toplumsal Tarih**, S 296, Ağustos 2018, s. 50-60.

TEKİN, Ahmet Coşkun, "1939-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Veremle Mücadele Faaliyetleri", **Journal Of Universal History Studies**, Volume I, Issue 1, 2018, p. 1-21.

TUĞLUOĞLU, Fatih, "Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 13-14, 2008, s. 1-26.

TUNA, Serkan, "İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ve Faaliyetleri (1927-1938)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Verem**, Ed., Eren Akççek, Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, s. 179-213.

YILDIRIM, Nuran, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi-Toplum**, C IV, Proje Yön. M. Âkif Aydın, Bölüm Ed. Arif Bilgin, İBB Kültür AŞ., İstanbul 2015, s. 92-137.

YILDIRIM, Nuran-GÜRGAN, Mahmut, **Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi**, Ed., Muzaffer Metintaş, Türk Toraks Derneği, İstanbul 2012.

<https://www.verem.org.tr/federasyon-hakkinda/tarihce> son erişim tarihi: 12.08.2022.

<https://www.verem.org.tr/haberler/ulkemizde-veremle-savas-calismalari-1918-yilinda-prof-dr-besim-omer-akalin-pasalin-veremle-mucadele-osmanli-cemiyeti-ni-kurmasiyla-baslamistir> son erişim tarihi: 12.08.2022.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-ulusal-verem-savasi-derneği/?pdf=5556> adresinden erişilmiştir